

НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА АКАД. АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

Ст.н.с. д-р Цветана Стайкова, E-mail: staykova.tz@cl.bas.bg

Александър Теодоров-Балан е един от най-видните представители на българската филологическа наука. Той е между създателите на това поколение филолози, които поставят на здрави основи както българското езикознание, така и българската литературна наука.

В продължение на повече от 75 години акад. Балан работи върху историята и строежа на българския книжовен език и българската диалектология. Специално внимание обръща на правилното и пълно използване на словното богатство на езика. Полага особени грижи за създаване на чиста, правилна и благозвучна българска реч. Известни са заслугите му за теоретичното изучаване на граматичния строеж на българския книжовен език, за създаване на български тълковен речник и на демократичен български правопис. Многобройни са изследванията и трудовете на акад. Александър Теодоров-Балан по въпросите на езика. Неговите трудове „Българска граматика” (1930 г.) и „Нова българска граматика” (1940 г.) са ценен влог в поставянето на научни основи изучаването на българската граматика.

Дълбоки и трайни са връзките на изследванията на акад. Балан в областта на езика с интересите му към литературата. Голяма част от силите и способностите на учения са посветени на трудове, които са оставили значителна следа в развитието на българската литературна наука.

Като пръв титуляр на Катедрата по българска и славянски литератури в Софийския университет, при която работи до пенсионирането си като професор през 1934 г., акад. Балан има несъмнени заслуги като един от създателите на литературната наука у нас, като учител и възпитател на първото поколение учени в тази област. Едновременно с това той е дългогодишен сътрудник по литературни въпроси на редица списания: „Български преглед”, „Периодическо списание на Българското книжовно дружество”, „Българска сбирка”, „Демократически преглед”, „Българска мисъл” и др.; публикува статии върху българската литература в чешки списания; прави преводи — в проза и стихове — от редица славянски и немски писатели.

Между значителните трудове на акад. Балан в областта на литературната наука е първата история на българската литература, поставена на научна основа, а именно „Българска литература” (Пловдив, 1896 г.) — ръководство за средни и специални училища. В нея той обхваща цялостното развитие на българската литература — от IX век до 90-те години на XIX век, като включва и изследванията си върху народното творчество, прави периодизация на литературните явления, разглежда литературата в тясна връзка с общественото развитие. Книгата съдържа първия обширен и синтетичен очерк за българското народно творчество; в нея проличават отличните познания на учения на българската средновековна литература, като особено обстойно е отразен най-старият ѝ период; широко е застъпено и творчеството на писателите от епохата на Възраждането; в периода след Освобождението са разгледани предимно произведенията на Иван Вазов. Показателни са думите на акад. Петър Динев: „Голямата стойност на тая книга е несъмнена — като първа сериозна, задълбочена синтеза на историческото развитие на българската литература. Трудът на акад. Балан, претърпял за десет години три издания, послужва за основа на почти всички учебници по българска литература за средните училища у нас; той става изходна точка и за изследванията на най-крупните историци на българската литература в първите десетилетия на нашия век — Йордан Иванов и Боян Пенев” (2, с.33).

Научноизследователската дейност на акад. Александър Теодоров-Балан в областта на литературната наука и езикознанието е предпоставка за неговите библиографски интереси. Убеждението му, че всяко научно изследване трябва да почива на здрава книгописна основа, го кара да посвети значителна част от своите научни занимания на издирването и описването на българското книжовно наследство от епохата на Възраждането.

Извънредно големи са заслугите на акад. Балан в областта на библиографията. Като

се има предвид ограничеността на опитите на Константин Иречек и Иван Шопов, с право той може да бъде смятан за основател на съвременната българска библиография. Още през 1885 г., когато в „Периодическото списание на Българското книжовно дружество” той започва да издава книгописа на българската книжнина, едновременно с това поставя на сериозна, обществена основа въпроса за създаване на библиография у нас. В своя преглед на развитието на българската библиография „Книгописният труд у българите” (Годишник на Софийския университет, 2, 1905-1906, 1906) той пише: „Аз оценявах задачата на дружеството и на негова орган в пряка връзка с развоя на нашата книжнина, и в съзнание на нуждата от редовен и всестранен книгопис за прегледа на книжнината откъм вървеж и стойност излязох в XVI. книга на „Периодическо списание” (1885: „Книгопис от д-ра Балан”, 169-181) с едно разяснение на значението на книгописа изобщо, на предмета му и на условията у нас, и с показ на един план за неговата изработка. Планът се продължи и в книга XVII. 325-330. В следната, XVIII. книга, 476-483, трябваше специално да поговоря за „Спънките на българския книгопис” — спънки от липса на охота към такъв духоморен и неприносен труд и на организирана помощ библиотечна и книжарска, — па да обеща за идещата книга възможно пълния опис на българските издания за 1885. година, изработен съгласно с показания по-напреж план. Ала до това подирното работата не дойде” (с.169-170).

През 1893 г. в „Сборник за народни умотворения” акад. Балан напечатва своя „Български книгопис”, който обхваща периода до Освобождението. В него са представени 1116 заглавия на книги, периодични издания, географски карти и графични произведения, издадени до 1877 г. включително.

Идеята му да създаде репертоар на българската печатна книга възниква по повод на нейната 100-годишнина. В предговора към репертоара акад. Балан съобщава, че е започнал събирането на материала през 1882 г.

През 1909 г. Българското книжовно дружество издава неговия капитален труд „Български книгопис за сто години (1806-1905)”, 1667 с. Това е едно изключително дело, което обхваща цялата българска печатна продукция до 1905 г. и съдържа 15258 библиографски описания. По думите на акад. Петър Динев „съставянето на труда е изисквало грамадни усилия в течение на дълги години, съпроводено е било с продължителни издирвания у нас и в чужбина и свидетелства за необикновена енергия и упоритост, за безкрайна любов към българската култура” (2, с.36).

Освен посочените приноси на акад. Балан към българската библиография, освен обширното теоретично изследване „Книгописният труд у българите” (посочено по-горе), той два пъти започва издаването на специализирано библиографско списание „Книгописец” (1904 г. и 1920 г.), а в 1918 г. прави опит да основе Български библиографски институт. Заради тези си заслуги към българската библиография през 1941 г. той е избран за почетен член на ББИ.

Разглеждайки научната дейност на акад. Балан, неговите ученици и последователи винаги изтъкват и характерните му качества, които го представят като цялостна и завършена личност. На първо място те посочват неговото изключително трудолюбие, организираност и настойчивост в работата. Проф. Стойко Стойков в статията си „Акад. Александър Теодоров-Балан и българският език” отбелязва: „Гледайки на работата си като на обществена служба, той повече от седем десетилетия служи честно и предано на българската наука, без да прави компромиси с научната си съвест” (2, с. 29). А библиографите с благодарност ползват неговите капитални трудове в областта на ретроспективната и текущата библиография и теоретичните му изследвания, оценявайки по достойнство този „духоморен и неприносен” труд.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сто години Българска академия на науките 1869-1969 Т.1 : Академици и членове-кореспонденти. — София : БАН, 1969, 702-704.
2. Сборник в чест на академик Александър Теодоров-Балан по случай деветдесет и петата му годишнина. — София : БАН, 1955. — 439.
3. Българска книга. Енциклопедия. — София-Москва : Pensoft, 2004, 424-425.